

Geçmişten Günümüze

ŞEHİR ve KADIN

I

Editör
Prof. Dr. Osman KÖSE

Samsun - 2016

Câhiliye Şiirinde Kadın

Doç. Dr. Ramazan KAZAN
Süleyman Demirel Üniversitesi / Isparta

A- Giriş

Bilindiği üzere İslam öncesi döneme câhiliye çağı denilmektedir. Bu çağın son dönemlerine, genelde kabileye dayalı yönetim şeklinin hâkim olduğu söylenebilir.

Başta kabile reisi olmak üzere ileri gelenlerin, sihirli ve tesirli bir silah olan şiir sanatıyla yakından ilgilenmesi, kabile için büyük bir avantaj sayılırdı. Verilen önem nedeniyle yapılan şiir müsabakalarında dereceye giren şiirler yazılır ve Kabe'nin duvarına asılırdı. Diğer taraftan bu dönemde yazı malzemesinin çok kıt ve ulaşılmaması zor olması nedeniyle yazılı kaynaklar oldukça nadirdir. Şiirlerin çoğu ezberi kolay olduğu için, sözlü rivayetle aktararak kaynaklardaki yerini almıştır. Dolayısıyla yazılı kaynak ve doküman açısından cahiliye şiirinin ayrı bir önemi vardır. Şiir, Arap dili, tarih, sosyal, kültürel ve dinî yaşayış gibi konularda araştırmaların temel kaynaklarından olup, ilmî ve tarihî bir değere haizdir. Özellikle cahiliye şiiri içinde kadın temasının kullanılması, onun en önemli özelliklerinden birisidir.

Bu bildiride ilmî ve tarihî bir değere haiz olan cahiliye şiirinden hareketle, İslam öncesi dönemdeki kadın ve statüsü ile sevgili, rakkase, hizmetçi, cariyeye, makam ve mevki sahibi olarak kadın gibi temalar ele alınıp incelenecektir.

Önce “cahiliye” kavramının kısaca izah edilmesi uygun olacaktır. Cahiliye “cahillikle ilgili olma, cahilliğe ait olma, cahilliğin hâkim olması” gibi anlamlara gelir. Terkip olarak ise “câhiliye çağları”, cehaletin hüküm sürdüğü bilgisizlik dönemleri anlamına gelir. Zaten kelimenin ism-i faili olan (الجاهل) yani ‘bilgisiz’ kelimesi, aynı zamanda “aslan” anlamına da gelmektedir.¹

Bu kısa girişten sonra câhiliye dönemi özellikleri ve şiiri hakkında az da olsa bilgi vermek yerinde olacaktır.

B-Câhiliye Dönemi ve Şiiri

Girişte de ifade edildiği üzere “İslam öncesi döneme, câhiliye çağı denilmektedir.”² Edebiyatçılar, Arap Edebiyatının câhiliye kısmını, birinci ve ikinci câhiliye dönemi diye iki ayırırlar. İkinci câhiliye dönemi, miladî V. asırdan İslâm'ın doğuşuna kadar olan zamanı içine alır.³

Cahiliye dönemi Arap toplumu genelde kabilelerden müteşekkil idi. Kabile ise; (الضُّرْحَاء) denilen “kan bağı ile birbirine bağlı akrabalar”, kabileye sonradan gelip oraya sığınan, bir şekilde yerleşen yabancılar anlamına gelen (الموالي) mevâlî ve kölelerden oluşuyordu.⁴

Câhiliyenin en önemli özelliklerinden birisi de kabileler arasında eksik olmayan savaşlardır. Savaş, câhiliye insanının söndürmekten çok, yaktığı; kınasa da vazgeçemediği, gayet iyi bildiği ve sık yaşadığı sosyal bir realitedir. Savaşın acısını tattığı halde, ondan vazgeçmez.⁵

“Pek çok nedenlerden dolayı kabileler arasında savaşlar hiç eksik olmazdı. İşte bu bağlamda şairler, rakip kabilelere tehdit yağdıran, kabilesinin gücünü ve eskiden kazandığı zaferlerini öven, mağlup olduysa öç isteyen, ölümlerine ağıt yakan önemli şahsiyetler olarak görülmüştür.”⁶

Câhiliye döneminde şairler şiirleriyle özellikle de hicivleriyle rakip kabilelerin çekindikleri şahsiyetler idi.⁷

¹ Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, s. 883.

² İbn Manzûr, Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, XI, 129; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s. 882.

³ Zeydan, Corci, *Tarihu âdâbi'l-Lugati'l-Arabî*, Mektebetu'l-İrşâd, İstanbul, ts, I, 24-26.

⁴ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mücez fi'l-Edebi'l-Arabî ve Târihihi*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 2003, I, 55

⁵ Sarıcık, Murat, *İnanç ve Zihniyet Olarak Cahiliye*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2011, s. 35.

⁶ Salah Rizk, *eş-Şi'ru'l-Câhilî*, Dâru'l-Garîb Kahire, 2000, s. 43.

⁷ Mesela Temimliler, esir ettikleri şair Abdüyeğûs b. Vakkâs el-Hârisî (584)'in dilini sırımla bağlayarak kendilerini hiciv

Yine câhiliyede baskın ve yağma geçim vasıtasıdır. Baskın yaptıkları kabilenin develeri alınır, kadın ve çocukları esir edilir ve yurtları yağma edilirdi. Dolayısıyla aralarında sulh ve barıştan çok düşmanlık hüküm sürerdi. Baskına uğrayan kabileler de intikam almak için fırsat kollarlardı.⁸

Ancak bütün bu olumsuzlukların yanında, zengin bir sözlü kültür, ilkel de olsa alfabe ve az da olsa okuma yazma bilen insanlar da bu dönemde mevcuttu. Edebî yönden şiir çok ileri seviyede idi.⁹

Kısaca cahiliye çağı ve özelliklerini, sosyal yapısını tanıdıktan sonra bu dönemde şiir ve etkisinin de ayrı bir öneme haiz olduğunu unutmamak gerekir.

Hayatın hemen hemen tüm alanları konusu olan şiir, henüz yazı alet ve edevatının yaygın olmadığı bu dönemde, nesre göre ezberi oldukça kolay olması, gücü, etkisi ve kamuoyu oluşturması nedeniyle oldukça önemli idi.

Zaten cahiliye Arap toplumunda etkili olan en önemli iki zümre, şairler ve hatipler idi.¹⁰ Şairler şiirleriyle, hatipler yaptıkları konuşmalarla insanları etkileme, yönlendirme, sosyal aktivitelerin düzenlenmesinde ve hedefine ulaşmasında en mahir kişilerdi.

Arapların İslamiyet'ten önceki hayatlarından kalan en büyük sanat eseri, şiirleridir. Şairin ve sanatının toplumda bu derece canlı ve etkili bir rol oynadığı dönem ve çevre pek azdır.¹¹

Cahiliye kelimesini İslâm tarihi içinde belirgin bir şekilde öne çıkaran şey, bu dönemin sosyal, kültürel, ekonomik, siyasî yapısının sicili durumundaki şiiridir. “Şiir edebî yönden çok ileri düzeydeydi. Bu sebeple “cahiliye” kelimesi ve içeriğini iyi anlayabilmek için bu dönemin şiirini iyi bilmek gereklidir.”¹² Bu noktadan hareketle şiirin, cahiliyedeki kadının statüsü, toplumun ona attığı değer yargıları ve pratiklerin ortaya çıkarılmasında, en sağlam referanslardan birisi olacağını ifade edebiliriz.

C-Cahiliye Şiirinde Kadın

Arap toplumunda oldukça yaygın olan şiirlerden hareketle ele alınan bu konunun, tebliğ sınırları içerisinde geniş bir şekilde incelenmesi imkan dahilinde olduğu söylenemez. Dolayısıyla ele alınan konunun şiirler bazında sınırlandırılması yerinde olacaktır. Özellikle Arap şiirinin harikaları olarak kabul edilen ve yapılan yarışmalarda jüri önünde derecelere girmiş olanları elbette çok önemlidir. Bu şiirler, Kabe'nin duvarına asılıp herkesin görmesi ve okuması hedeflendiği için *muallaka* adını almıştır. İşte bu tebliğin bundan sonraki kısmı genelde *el-Mualakâtu's-seb'a* diye adlandırılan şiirlerden hareketle ele alınacaktır. Öncelikle oldukça sık işlenen bir konu olması dolayısıyla sevgili olarak kadın konusuna değinilecektir.

1-Sevgili Olarak Kadın

Arap şiirinde sevgili olarak kadın teması, özellikle doğasında olan aşk, sevgili ve tasviri, onun yaşadığı mekanlar, gazel türü şiirlerde önemli bir yer işgal eder.

Geleneksel Arap kaside tarzında şair, sevgilisinin hatırasını, ahlakını, mizacını, özelliğini zikrettiği “nesib” adı verilen romantik bir başlangıç teşkil eden, kısa bir pasaj ile şiirine başlar. Burada sevgilinin terk ettiği diyar, ortak kalan kalıntılar ve izlerden bahsedilir.¹³ Bunu ilk defa icat ederek kullananın, İmrü'ü'l-Kays (545) olduğu söylenir. Ondan sonra gelen şairlerin büyük bir kısmı bu hususta onu taklit etmişlerdir.¹⁴

Şairlerin sevgilileri güzeldir. Ayrıca övgüye özgü pek çok özellikleri vardır. Bunlar anlatılırken belagatin beyân ilminin teşbih, istiâre, mecaz ve kinaye gibi üslûplarına sıklıkla başvurulduğuna şahit olunmaktadır.

etmesini önlemeye çalışmışlar. Bkz. el-Câhız, *el-Beyân ve'l-Tebyîn*, IV, 45; Ebu'l-Ferac el-İsfehânî, *el-Eğânî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, XVI, 360; el-Mufaddal, b. Muhammed ed-Dabî, *Divânü'l-Mufaddaliyyât*, s. 317.

⁸ Sarıcık Murat, *İnanç ve Zihniyet olarak Cahiliye*, s. 32-33.

⁹ Hazer, Dursun, *Hız. Peygamber(sav)'in Şairleri*, Hititkitap Yayınevi, Çorum, 2008, s.n b15.

¹⁰ Hanâ el-Fâhûrî, *el-Mücez fi'l-Edebi'l-Arabî ve Târîhihi*, I, 60.

¹¹ Çetin, Nihat M, *Eski Arap Şiiri*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1973, s. 1.

¹² Hazer, Dursun, *Hız. Peygamber(sav)'in Şairleri*, s.15.

¹³ Ceviz, Nurettin ve Arkadaşları, *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, s. 25; Mecdî Vehbe ve Kamil Muhendis, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Arabîyye fi'l-Luğati ve'l-Edeb*, Mektebetu Lubnan, Beyrut, 1979, s. 410.

¹⁴ Ceviz, Nurettin ve Arkadaşları, *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, s. 25.

Hassân b. Sabit (h.54), divanında sevgilisini kralların en pahalıya aldığı, denizin durgun derinliklerinde oluşan çok değerli inciden olduğunu dile getirirken ilgili beyitte şöyle der;

(مِنْ دُرَّةٍ أَعْلَى الْمُلُوكِ بِهَا **** مِمَّا تَرْتَبُّ حَائِرُ الْبَحْرِ.)

*Sen kralların çok pahalıya aldıkları, denizin durgun derinliklerinde oluşan incidensin.*¹⁵

Muallakâtu's-Seba' şairlerinden Tarafa b. el-Abd (564) ise sevgilisini bir ceylana benzeterek şöyle der.
(خَذُولُ تَرَاعِي رَبِّبًا بِخَمِيلَةٍ **** تَتَاوَلُ أَطْرَافَ الْبَرِيرِ وَتُرْتَدِّي)

*(Sevgilim, yavrularından ayrı kalmış, bitki örtüsü iyi düz bir yerde, yaban sığırı sürüsüyle otlayan ve misvak ağacının meyvesini yiyerek onun yaprakları arasında gizlenen bir ceylandır.*¹⁶

Muallaka şairlerinden Tarafa b. el-Abd (564), sevgilisini bir kısım uzuvlarını teşbihlerle dile getirerek övmüştür. Mesela o, sevgilisinin esmer, ince dudaklarla gülümsemesini, *nemli tepeciklerde açan papatyaya*; pürüzsüz yüzünü, *güneşe*; dişlerini, *papatyaya* benzetmiştir.¹⁷ Antera b. Şeddâd (614) ise, sevgilisinin nefesini, *misk kokusuna* benzetmiştir.¹⁸

Şiirlerde sevgilinin yaşadığı mekan uzak, ulaşmak meşakkatli olduğu zaman, ona özlem duyulur. Antera b. Şeddâd (614) bunu şöyle dile getirir:

(كَيْفَ الْمَزَارُ وَقَدْ تَرَبَّعَ أَهْلُهَا **** بِعَيْنَيْتَيْنِ وَأَهْلُنَا بِالْعَلِيمِ)

*Onun ailesi, ilk baharda Uneyzeteyn'de, benim ailem de Gaylemde ikame ederken Onu ziyaret etmem nasıl mümkün olur?*¹⁹

Görüldüğü üzere şiirlerde sevgili güzeldir. Her uzvu güzellikte meşhur olmuş bitkilere, canlılara, değerli taşlara; nefesi ise en hassas kokulara benzetilerek anlatılmıştır. Sadece sevgiliye değil, yaşadığı diyara da özlem duyulmuştur.

2-Eğlencelerde Rakkase Olarak Kadın

Cahiliye şairinin, sözünü ettiği ve tertitledikleri meclislerde/partilerde kadınlar eğlencenin baş aktörüdür.

Kadın veya kızlar özel kıyafetler içerisinde meclise gelirler, aheste aheste şarkı söyler, raks ederler. Ayaklarına halhal takarlar. Sesleri gayet güzeldir. Bu arada şair ve arkadaşları şarkıcı kadınlara sarkıntılık ederler. Ayrıca özel çadırlarında tasvir ettikleri kadınlarla vakit geçirirler.²⁰ Bu kadınların izzet ve şerefini rencide ederler.

İmru'u'l-Kays (545) ise kadının izzet ve şerefine dikkate almaz. Zevk ve sefa sürdüğü kadınlara reva gördüğü her türlü haya, edep ve ahlak dışı hareketlerini şiirinde çekinmeden ve utanmadan dile getirir.²¹

Abduyeğus (584) ise raks eden şarkıcı kadınlarla yaptığı raksını beytinde şöyle ifade eder:

(وَأَنْحَرُ لِلشَّرْبِ الْكَرَامِ مَطِيئِي وَأَصْدَعُ بَيْنَ الْعَيْنَيْنِ رَدَائِيَا)

*Bindiğim hayvanımı şerefli işret arkadaşlarıma keserdim. Ridam ile raks eden, şarkı söyleyen iki kadının arasını ayırırdım/arasına girer raks ederdim.*²²

3-Hizmetçi Olarak Kadın

Şairler saygı gösterdiği şarap arkadaşlarıyla²³ beraber içkili, yemekli eğlenceler tertip ederlerdi.

¹⁵ Hassân b. Sâbit, *Dîvânu Hassân b. Sâbit* I, 53.

¹⁶ ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s. 49(Antera b. Şeddâd, Muallaka, beyt.7); Ceviz, Nurettin ve Arkadaşları, *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, s.44.

¹⁷ ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s. 49 (Tarafa b. el-Abd, *Muallaka*, Beyitler: 8, 9, 10); Ceviz, Nurettin ve Arkadaşları, *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, s. 44.

¹⁸ ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s. 131(Antera b. Şeddâd, Muallaka, Beyit: 14).

¹⁹ ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s. 131 (Antera b. Şeddâd, Muallak, beyt: 9).

²⁰ en-Nahhâs, *Şerhu'l-Kasâidi't-Tisi'l-Meşhûrâti*, I, 258, 259, 260, 267, 268(Tarafa b. el-Abd, *Muallaka*, Beyitler: 48, 49, 50, 51, 60, 61.)

²¹ Bkz. en-Nahhâs, *Şerhu'l-Kasâidi't-Tisi'l-Meşhûrâti*, I, 122, 129; ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s. 18-20 (İmru'u'l-Kays, *Muallaka*, beyit: 14, 15, 16, 17, 23); Ceviz, Nurettin ve Arkadaşları, *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, s. 32. Bu arada onun dile getirdiği 17. Beyitteki hayasızlık ve edep dışılığını en-Nahhas tevîl cihetine gidenlerin olduğunu belirtir. Bkz. en-Nahhâs, *Şerhu'l-Kasâidi't-Tisi'l-Meşhûrâti*, I, 122.

²² el-Mufaddal, b. Muhammed ed-Dabî, *Dîvânu'l-Mufaddaliyyât*, s. 318.

²³ Şarap arkadaşları anlamına gelen [مَدِين] kelimesinin tekilî [مَدِين] lafzıdır.Bkz. el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, s.1047, Bu

Bunlara meclis adı verilirdi. Kurulan bu meclislerde kesilen deve veya at gibi hayvanların etlerinin hazırlanıp, kızartılması veya pişirilmesi, servisi ve diğer hizmetleri kızların yaptığı şiirlerde geçmektedir. Tarafa b. el-Abd (564) bu durumu beytinde şöyle dile getirir:

(فَطَلَّ الْإِمَاءُ يَمْتَلِلْنَ حَوَارَهَا *** وَيُسْعَى عَلَيْنَا بِالسَّدِيفِ الْمُسْرَهْدِ)

Hizmetçi kadınlar kestiğim devenin (karnından çıkan) yavrusunu ateşli külde kızartıyorlardı. İnce ince doğranarak terbiye edilmiş hörgüç eti bize ikram ediliyordu.²⁴

4-Belli Bir Makam ve Mevki sahibi Olarak Kadın

Cahiliye toplumunda sosyal tabakalar söz konusu idi. Üst düzeyde bulunan kadınlar, bu durumlarını giydikleri oldukça kaliteli, kıymetli ve lüks elbiseleri ile ortaya koyuyorlardı. Bu duruma Zuheyr b. Ebî Sulma'nın şu beyitini örnek gösterebiliriz:

(وَوَرَكْنَ فِي السُّوبَانِ يَغْلُونَ مَنَّتَهُ *** عَلَيَّهِنَّ دَلُّ النَّاعِمِ الْمُتَّعَمِ)

O kadınlar, üstlerinde rahat ve refah içinde yaşamının/hayatın göstergesi giysiler olduğu halde es-Sübân sırtlarına çıkmak için yola koyuldular.²⁵

Bu dönemde nadir de olsa, kadınlardan ticaretle uğraşanlar da vardı. Hatta bazı sektörlerde isim yapan, meşhur olanlar da vardı. Bunlardan birisi de meşhur ıtriyatçı Menşem idi. O, bu özelliğinden dolayı, şiirlere bile konu olan bir kadın idi. Özellikle ondan satın alınan ıtıra eller bastırılarak savaşmak için yemin edilirdi.²⁶

Cahiliyede dövme yaptırmanın da adetlerden olduğunu yine şiirlerinden öğreniyoruz. Bu konu da dövme yapan kadınlar, ayrı bir maharete sahip idiler. Onların yapıdığı dövmeler şiirlerde teşbihlerle anlatılmaktadır.²⁷

Ayrıca göçebe hayatı yaşayan kabilelerde bir yerden diğer yere intikallerde kadınlar develerin üzerine kurulan, yanları ve üzeri güneşin sıcağından korumak için kumaş türü şeylerle örtülen mahfelere binerlerdi. Onların bindiği mahfelerin etrafı ve üstündeki örtülerin güzel kumaşlardan olduğunu Lebîd (661)'in Mullakasından²⁸ öğreniyoruz.

5-Cariye olarak Kadın

Cahiliye döneminde değişik pek çok nedenlerle ardı arkası kesilmeyen kabileler arasında savaş ve baskınlarda esir edilen kadınlar cariye olarak kullanılırdı.

Bunun bir örneği muallaka sahibi Haris b. Hillize (570)'nin şu beytinde görmekteyiz:

(ثُمَّ مَلْنَا عَلَى تَمِيمٍ فَأَحْرَمْنَا *** وَفِينَا بَنَاتُ قَوْمِ إِمَاءِ)

Sonra Temim kabilesi üzerine saldırmış ve elimizde kavmin kızları esir oldukları halde haram aylarına girmiştik.²⁹

Yine Amr b. Kulsûm (584 veya 600) güzel kadınların düşmandan esir alındığını şöyle dile getirir:

(لَيْسُنَّ لِبْنِ أُرْسَاءٍ وَبِيضاً *** وَأَسْرَى فِي الْخَدِيدِ مَقْرَنِينَ)

(Atlılarımız) düşmandan atlar, güzel kadınlar ve sıkıca bağlanmış demirler içinde esirler yakalarlar.³⁰

Bu arada savaşlarda kendi güzel ve beyaz kadınlarının paylaşılmasının ve aşağılanmasının

kelimenin aslı [تم لادن] “pişman olmaktan” gelir. Zira şarap içenler, sarhoş olunca sonradan pişman olacakları şeyleri iradesizce söylerler. el-Bağdâdî Abdulkâdir b. Ömer, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubbi Lisâni'l-Arab*, tah. Abdusselâm Muhammed, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1997, II, 198.

²⁴ ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s. 66(Tarafa b. el-Abd, Muallaka, Beyit. 92.)Ceviz, Nurettin ve Arkadaşları, *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, s. 50.

²⁵ ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s. 74(Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Muallaka, beyit: 10).

²⁶ Ceviz, Nurettin ve Arkadaşları, *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, s. 60, dipnot: 20.

²⁷ en-Nahhâs, *Şerhu'l-Kasâidi'l-Tisi'l-Meşhûrâti*, I, 369; ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s. 91(Lebid, muallaka, beyt:8, 9); Lebid, bu beyinde toprak altında kalmış olan kalıntıları, sellerin ortaya çıkarması, dövme kadının çizdiği dövmeye benzetilmiştir. Ayrıca bkz. Ceviz, Nurettin ve Arkadaşları, *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, s. 69.

²⁸ ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s.92-93(Lebid, Muallaka, beyt:12-13); Ceviz, Nurettin ve Arkadaşları, *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, s. 69.

²⁹ en-Nahhâs, *Şerhu'l-Kasâidi'l-Tisi'l-Meşhûrâti*, II, 576(Haris b. Hillize, Mullaka beyt: 35); ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s. 152 (Haris b. Hillize, muallaka beyt: 36).

³⁰ ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s. 125(Amr b. Kulsûm, Muallaka, Beyt, 86).

endişesinin de taşındığını şiirlerden öğrenmekteyiz. Bu bağlamda Amr b. Kulsûm (584 veya 600) Muallakasında şöyle seslenir:

(على آثارنا بيض كرام ***تحاذر أن تُقسَم أو تهونا)

(Savaşa çıktığımızda) peşimizde (düşmanlar tarafından) paylaşılmasından ve aşağılanmasından sakındığımız güzel kadınlar vardır.³¹

6-Cahiliyede Mehir

Evlilik esnasında erkeğin eşine karşı yerine getirmekle mükellef olduğu bir takım vazifeleri vardır. Bunlardan biri de mehirdir. İslam fıkında erkeğin kadına verdiği meblağ ve mala mehir denilmektedir. Hıristiyanlıkta ise aksine kadının erkeğe vermek üzere para biriktirmesine “drahoma”³² denilmektedir.

Cahiliye döneminde erkeğin kız tarafına ödediği mehir, “karşılıksız verme”, “hediye”, “yardım”³³ gibi anlamlara gelen (الجباء) kelimesi ile karşılanmakta idi. Zaten İslam fıkında da mehir kelimesinin “eş anlamlarından birisi de ‘el-Hibâ’dır”³⁴ Dolayısıyla hibâ lafzı, *mehir* anlamını ifade etmektedir.

Bunun örneğini cahiliye şairi Haris b. Hillize (570)’nin muallakasında mahiyetiyle beraber görürüz. İlgili beyitte o şöyle der:

(وولَدْنَا عَمْرَو بْنَ أُمِّ أَنَسٍ ***مِنْ قَرِيبٍ لَمَّا أَتَانَا الْجِبَاءُ)

Ümmü Ünâs’ın oğlu Amr’ı, yakın akrabalık dolayısıyla biz dünyaya getirdik.(yani bizim kızımız olan annesi, onu dünyaya getirdi.) mehri bize gelince, (babası annesiyle evlendi.)³⁵

Beyitte geçen (الجباء) kelimesini, Mullakanın şarihlerinden ez-Zevzenî (486/1093) “mehir”³⁶ olarak açıklar.

Şiirde geçtiği şekilden hareketle, mehir diye adlandırılan mal veya para, erkek tarafının kız tarafına ödenmesinden sonra evlilik gerçekleşmiş olmaktadır. Görüldüğü üzere bu adet, az da olsa bazı yörelerde hala geçerliğini sürdüren, kadın tarafına verilen “başlık parası” ile aynı manayı ifade etmektedir denilebilir. O zaman “başlık parası” âdetinin köklerinin cahiliye dönemine dayandığı söylenebilir.

Sonuç

Arap edebiyatında şiirin ve şairin özellikle de cahiliye döneminde özel bir yeri ve önemi vardır. Şairin, ilim adamı, eğitimci ve filozof, ahlâkî ve dinî değerlerin ortaya koyucusu olarak kabul edildiğine şahit oluyoruz.

Genelde hayatın tüm alanları konusu olan şiir, henüz yazı alet ve edevatının yaygın olmadığı bu dönemde, nesre göre ezberi kolay olması, gücü ve etkisi nedeniyle oldukça önemli idi. Özellikle cahiliye şiiri içinde değişik şekillerde kadın temasının kullanıldığına şahit oluyoruz. Bu noktadan hareketle şiirin, cahiliyede kadın ve statüsünün ortaya çıkarılmasında en sağlam referanslardan birisi olduğu söylenebilir.

İfade edelim ki, şiirlerde kadın sevgilidir. Şairin sevgilisi güzeldir, nazlıdır, endamlıdır, ayrıca her uzvu da ayrı bir güzelliكتedir. Bu güzellikler değişik teşbih ve istiâre üsluplarıyla dile getirilmiştir. Mesela sevgilinin esmer, ince dudaklarla gülümsemesi ve dişleri, *nemli tepeciklerde açan papatyaya*; pürüzsüz yüzü, *güneşe*; nefesi, *misk kokusuna* benzetilmiştir. Sadece ona değil, yaşadığı diyara, terk ettiği evlere, artakalan kalıntılar ve izlere bile özlem duyulmuştur.

Cahiliye dönemi sosyal tabakaların üst düzeyinde bulunan kadınların özgüvenleri oldukça yüksek ve gurur sahibi kimselerdi. Bu durumlarını giydikleri kaliteli, kıymetli ve lüks elbiseleri ile ortaya koyuyorlardı. Ayrıca bazı kadınlar mahir oldukları özellikleriyle şiirlere bile girmişlerdir.

Değişik pek çok nedenlerden dolayı kabileler arası savaş ve baskınlarda esir edilen kadınlar, cariyeye ve hizmetçi olarak kullanılırdı. Onlar tertip edilen ve meclis adı verilen yemekli eğlencelerin baş aktörü idiler. Bu kadın veya kızlar özel kıyafetler içerisinde meclise gelirlerdi. Ayrıca bu meclislerdeki

³¹ en-Nahhâs, *Şerhu'l-Kasâidi't-Tısı'l-Meşhûrâti*, II, 874(Amr b. Kulsûm, Muallaka, Beyt, 80); ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s. 125(Amr b. Kulsûm, Muallaka, Beyt, 84). Zevzenî'nin rivayetinde (مَارَك) yerine (نَاسِح) kelimesi vardır.

³² Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam Hukuku*, Mistaş Matbaası, Konya, 1977, s.184.

³³ el-Firûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 1145.

³⁴ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam Hukuku*, s.184.

³⁵ en-Nahhâs, *Şerhu'l-Kasâidi't-Tısı'l-Meşhûrâti*, s. II, 609.

³⁶ ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebi'*, s. 155.

hizmetleri kızların yaptığını yine şiirlerden öğreniyoruz.

Şiirlerde geçtiği şekliyle hareketle, mehir diye adlandırılan mal veya para, erkek tarafının, kız tarafına ödenmesinden sonra evlilik gerçekleşmiş olurdu. Bu adet, az da olsa bazı yörelerde hala geçerliğini sürdüren, kadın tarafına verilen “başlık parası” ile aynı manayı ifade etmektedir denilebilir. O zaman “başlık parası” âdetinin köklerinin cahiliye dönemine dayandığı söylenebilir.

Kaynakça

el-Câhız, Ebû ‘Usmân Amr b. Bahr, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, (tah. Abdusselâm Muhammed Hârûn), Mektebetu’l-Hâncî, Kahire, 1975.

Ceviz, Nurettin, Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık, *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, Ankara Okulu yayınları, Ankara, 2004.

Çetin, Nihat M, *Eski Arap Şiiri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1973.

Ebu’l-Ferac el-İsfehânî, *el-Eğânî*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1995.

Fayda, Mustafa, “Câhiliye” *DİA*, İstanbul, 1993.

el-Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1995.

Goldziher, Ignace, *Klasik Arap Literatürü*, (ter. Azmi Yüksel, Rahmi Er), İmaj Yayınları, Ankara, 1993.

İbn Abd Rabbih, *Kitâbu’l-I’kdi’l- Ferîd*, (tah. Ahmed Emin ve Arkadaşları), Dâru’l-Kutubi’l-Arabî, Beyrut, ts.

İbn Reşîk, Ebû Ali el-Hasen el-Kayrâvânî, *el-Umde fi Mehâsini’s-Şi’r ve Âdâbihî*, Dâru’t-Talâ‘, Kahire, 2006.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethu’l-Bârî bi Şerh-i Sahihi’l-Buhârî*, (tah. İbn Baz) Beyrut, 1414/1993.

İbn Manzûr, Cemâluddin Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1994.

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam Hukuku*, Mistaş Matbaası, Konya, 1977.

Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mûcez fi’l-Edebi’l-Arabî ve Târîhihi*, Dâru’l-Cil, Beyrut, 2003.

Hassân b. Sâbit, *Dîvânu Hassân b. Sâbit* (tah. Velid İrfân), Dâru Sadr, Beyrut, 2006.

Hazer, Dursun, *H. Peygamber(sav)’in Şairleri*, Hititkitap Yayınevi, Çorum, 2008.

Hitti, Philip, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, (ter. Salih Tuğ), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980.

Kazan, Ramazan, “Cahiliye Şairi Abdüyeğus b. Vakkâs el-Hârîsî’nin Kendine Söylediği Mersiyası”, *Ekev Akademik Dergisi*, Yıl, 15, Sayı, 46, Erzurum, 2011.

_____ *İslam’ın Evrensel Değerlerinden Ahde Vefâ*, Nobel, Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.

Mahmasanî, Subhi, *ed-Deâimu’l-Hulkıyye*, Beyrut, 1979.

el-Mufaddal, b. Muhammed ed-Dabî, *Dîvânu’l-Mufaddaliyyât*, (Şerh. Muhammed b. Beşşâr el-Enbârî), Matbaatu’l-Âbâi’l-Yesûi’yye, Beyrut, 1920.

Mecdî Vehbe ve Kamil Muhendis, *Mu’cemu’l-Mustalahâti’l-Arabîyye fi’l-Lüğati ve’l-Edeb*, Mektebetu Lubnan, Beyrut, 1979.

en-Nahhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu’l-Kasâidi’t-Tısı’l-Meşhûrâti*, (tah. Ahmed Hattâb) Matbaatu’l-Hukûmeti, Bağdat, 1973.

en-Nevevî, Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref, *Sahihu Müslim bi Şerhi’n-Nevevî*, Matbaatu’l-Mısırî, Kahire, ts.

Salah Rızık, *eş-Şi’ru’l-Câhilî*, Dâru’l-Garîb, Kahire, 2005.

Sancak, Yusuf, *H. Peygamber Devrinde Şiir*, Şafak Yayınevi, Erzurum, 1999.

Sarıcık, Murat, *İnanç ve Zihniyet Olarak Cahiliye*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2011.

Şevki Dayf, *el-Fennu ve Mezâhibuh fi’s-Şi’ri’l-Arabî*, Dâru’l-Meârif, Mısır, ts.

es-Suyûtî, *el-Muzhir*, el-Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut, 2007.

Tâhâ Huseyn, *el-Va’du’l-Hak*, Mektebetu’l-Usra, Kahire, 2001.

Tebriizî, Ebû Bekr Yahya b. Ali, *Şerhu’l-Kasâidi’l-Aşr*, (tah: Abdusselam el-Hufî), Beyrut, 1985.

et-Teftâzânî, *Muhtasarü’l-Meânî*, Salâh Bilici Kitapevi, İstanbul, 1304.

Yalar, Mehmet, “Cahiliyenin Kavramsal ve Tarihsel Mahiyeti Işığında Şiirin Sosyal Arka Planı” *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: VI, Sayı: 23, Yaz 2006, Ankara, 2006.

Yûsuf el-Yûsuf, *Makâlât fi’s-Şi’ri’l-Cahilî* Dâru’l-Hakâik, Beyrut, 1985.

ez-Zevzenî, Ebû Abdullah Huseyn b. Ahmed, *Şerhu’l-Muallakâti’s-Sebi’*, (tah. Dâru’l-Âlemiyye

Komisyonu) Dâru'l-Âlemiyye, Beyrut, 1993.

Zeydan, Corci, *Tarihu âdâbi'l-Lugati'l-Arabî*, Mektebetu'l-İrşâd, İstanbul, ts.